

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.1

ПРЕЮДИЦІЯ У ПРАВІ: ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ

Ляшенко Р.Д., к.ю.н., доцент
Буряченко А.М., студент

Житомирський національний агроекологічний університет

У статті визначено поняття категорії «преюдиція», з'ясовується її природа та місце у вітчизняному законодавстві. Аналізуються особливості застосування преюдиції на практиці. У висновках пропонуються рекомендації щодо удосконалення законодавчих положень, що розкривають зміст та особливості застосування преюдиції.

Ключові слова: преюдиція, законодавство, преюдиційні факти, судова практика.

Ляшенко Р.Д., Буряченко А.М. ПРЕЮДИЦИЯ В ПРАВЕ: К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ И СОДЕРЖАНИЯ / Житомирский национальный агроэкологический университет, Украина

В статье определено понятие категории «преюдиция», выясняется ее природа и место в отечественном законодательстве. Анализируются особенности применения преюдиции на практике. В выводах предлагаются рекомендации относительно усовершенствования законодательных положений, которые раскрывают содержание и особенности применения преюдиции.

Ключевые слова: преюдиция, законодательство, преюдициальные факты, судебная практика.

Lyashenko R.D., Buryachenko A.N. PREJUDICE IN THE LAW: TO DETERMINE THE NATURE AND CONTENT / Zhitomir national agroecological university, Ukraine

In article the concept of a category «prejudice» is defined, its nature and a place in the domestic legislation is found out.

Prejudice as the concept first emerged in Roman law. The term «prejudice» comes from the Latin word «praejudicium» means a pre-decision, circumstance which entitles to think about the consequences. The concept of «praejudice» contains the following features as legitimacy, commitment, accuracy, previous conclusion, objectivity.

One of legal categories who provides stability and authority of acts the justices is prejudice.

After summarizing existing research literature approaches to understanding prejudice, we note that in the literature the term «prejudice» has a different semantic definition: as an act of enforcement, as the facts established by the court, as a result of inheritance of one another court, as intellectual and volitional activities proof, as a property of certain legal phenomena, as a method of legal technology.

Prejudice this – taking legal technique that is proving the rule that law enforcement decisions Authority, which came into force acceptable fifth in accordance with the law of the presence or absence of a legal fact mandatory for all law enforcement who are considering legal work related to previously unsolved affair just with the that fact.

In domestic law definition of prejudice is not fixed, but in jurisprudence, it is widely used. This leads to some difficulties in the use of the mechanism preclusion in solving cases, because the existing legislation does not explicitly regulate the application of prejudice.

In domestic criminal procedure and civil procedural theory there is no unanimity on the issues that characterize the legal nature prejudice judgments, their grounds and limits of action. As a result of lack of legal regulation and no special theoretical development of these issues there are difficulties associated with determining the capabilities and limits the use of mandatory earlier judgments. In practice, from time to time there are situations when a judge put the concept of «prejudice» different content. In one case, the judge accepts the facts contained in the judgment, in fact, as prejudicial, but otherwise the same – only the legal position as fellow judges. The origins of this problem lies in the lack of clear guidance in the law on which the judgment of the facts should be considered prejudicial.

It is noted that the category of «prejudice» provides stability and authority of acts of justice, promotes fair and accessible justice system that would meet international legal standards and amendments to the legislation will lead to more effective use of the category «prejudice» in the proceedings and the adoption of legal and fair and reasonable judgments.

It is concluded that the final settlement institute prejudice be agreed legal rules governing prejudice in various areas of law, specific guidelines for the use of the institute of prejudice based on generalized typical facts.

Key words: prejudice, prejudicial fact, legislation, jurisdiction.

Становлення правової держави в Україні безпосередньо пов'язано з справедливим і доступним правосуддям, яке б відповідало міжнародно-правовим стандартам. Суд є найбільш ефективним правовим інститутом вирішення виникаючих в суспільстві соціально-правових конфліктів, виключні функції якого вказують на його особливе місце в системі органів державної влади. Високе призначення суду, визначене Конституцією України, ставить перед юридичною наукою завдання приділяти особливу увагу дослідженню проблем здійснення правосуддя, вивченню ефективності дії процесуальних інститутів і норм, виробляти науково обґрунтовані рекомендації, щодо подальшого вдосконалення законодавства і практики його застосування.

Однією із правових категорій, що забезпечує стабільність і авторитет актів правосуддя є преюдиція. Нажаль, у вітчизняній юридичній літературі згадки про преюдицію зустрічаються нечасто. Питання, пов'язані з преюдиціями у праві, складні, і внаслідок їх недостатнього опрацювання ще не знайшли свого вирішення. До дослідження цієї проблематики у різні часи зверталися такі вчені, як: В.Д. Арсенєв, В.К. Бабаєв, А.Р. Белкін, О.І. Бережний, А.С. Березін, Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, Т. Руда, Е.Б. Тарбагаєва, Т. Цимбалистий та ін. Однак, незважаючи на існуючі наукові дослідження, залишилося багато невирішених питань щодо сутності категорії «преюдиція», її місця у законодавстві України та практичного застосування, що зумовило необхідність нашого звернення до цієї проблематики. Також на сьогоднішній день у науці не існує єдиного підходу до розуміння преюдиції.

Метою цієї статті є дослідження сутності категорії «преюдиція», з'ясування особливостей її закріплення у вітчизняному законодавстві та вироблення рекомендацій щодо удосконалення її нормативного регулювання.

Преюдиція як правове поняття вперше виникло в римському праві. Мовою римського права була латинська мова, і ті норми, принципи і поняття які були сформульовані *iuris prudentes* (мудрецьми права, юристами) лягли в основу багатьох сучасних термінів [1, 3]. Термін «преюдиція» походить від латинського слова «*praejudicium*» означає попередньо прийняте рішення, обставина, яка дає право розмірковувати про наслідки [14, 9]. Термін «*praejudicium*» розуміється як: 1) *praescedo* – передувати, бути попереднім; 2) *praecudico* – судити попередньо. В результаті синтезу цих понять виходить: «попереднє вирішення питання; заздалегідь прийняте рішення; обставина, що дозволяє судити про наслідки».

На думку В.К. Бабаєва, преюдиція – це вирок суду чи адміністративний акт, рішення, що набрало законної сили, видане компетентним органом у встановленому законом порядку, про наявність чи відсутність юридичного факту, обов'язкового для суду який розглядає справу пов'язану зі справою, яка попередньо вже вирішена судом [2, 33].

На думку Т.Г. Морщакової, преюдиція – це факт, встановлений одним судом, який не може повторно встановлюватись іншим судом і повинен розцінюватись іншими органами як вже встановлений і остаточний факт [12, 20-21].

На думку А.Р. Белкіна та О.Б. Тарбагаєвої, преюдиція – це результат послідовного використання презумпції істинності вироку у вигляді обов'язковості рішень одного суду для іншого. Проте в тих випадках, коли преюдиція викликала сумніви у суддів, вони не мають права її використовувати як основу для своїх висновків [14, 53; 4, 295].

М.К. Треушніков аналізує презумпцію істинності вироку в якості основи преюдиції. На його думку, преюдиція є обов'язковою для суб'єктів доведення і приймається без перевірки фактів, встановлених рішенням чи вироком суду по іншій справі, що набрав законної сили На сьогоднішній день у науці не існує єдиного підходу до розуміння преюдиції [15, 24-26].

Після узагальнення існуючих в науковій літературі підходів до розуміння преюдиції, зауважимо що в науковій літературі термін «преюдиція» має різні смислові значення: як правозастосовний акт; як факт, встановлений судом; як результат наслідування одного суду іншим; як інтелектуально-вольова діяльність по доведенню; як властивість окремих правових явищ; як прийом юридичної техніки.

В результаті аналізу цих підходів, ми дійшли висновку, що преюдиція є своєрідним правилом доведення про те, що правозастосовне рішення уповноваженого органу, яке набрало законної сили, прийняте у встановленому законом порядку, про наявність чи відсутність певного юридичного факту, є обов'язковим для усіх правозастосовних органів, які розглядають юридичну справу, що пов'язана з раніше вирішеною справою з приводу цього ж факту. Також специфіка правового поняття «преюдиція» полягає у тому, що воно має категоріальний статус.

Категорія – це інструмент пізнання, що визначає зміст і сутність явища через сукупність його системних зв'язків, у динаміці їх розвитку. Також преюдиції є компонентами правової нормативної структури, існують як елементи законодавчих приписів, містяться у правових нормах і є обов'язковими для правозастосовників. Об'єктивуючись у правових нормах, преюдиції знаходять вираження у нормативно-правових актах, що видаються органами державної влади та стають інструментом правового регулювання.

На сьогоднішній день категорія «преюдиція» активно використовується в усіх сферах права. Ця практика позитивна, тому, що: по-перше, спрощує і прискорює процес доведення; по-друге, робить правозастосування більш ефективним; по-третє, дозволяє пов'язувати процес доведення з різних сфер судочинства в одній справі [3, 13-15]. На основі аналізу вітчизняного законодавства потрібно зазначити те, що преюдиція, є обов'язковою, але у судовому порядку вона може бути спростована.

У вітчизняному законодавстві не закріплене визначення преюдиції, проте положення, що розкривають зміст цієї категорії містяться у нормах процесуального та матеріального права.

Серед учених процесуалістів немає єдності поглядів з питань, що характеризують підстави та межі застосування категорії «преюдиція». В результаті недостатнього законодавчого врегулювання і відсутності теоретичних розробок цих питань, виникають труднощі, пов'язані з визначенням можливостей використання і меж обов'язковості раніше винесених рішень.

У ст.13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [8], встановлено, що обов'язковість врахування преюдиціальності судових рішень для інших судів, органів прокуратури, слідства, дізнання визначається процесуальним законом. Втім конкретного закріплення механізму реалізації категорії преюдиції не має. На практиці час від часу виникають ситуації, коли судді вкладають у поняття «преюдиціальність» різний зміст. В одному випадку суддя сприймає факти, що містяться в судовому рішенні, власне, як преюдиціальні, а в іншому ж – лише як правову позицію колеги по суддівському корпусу. Витоки цієї проблеми полягають саме у відсутності чіткої вказівки в законодавстві, з якої частини судового рішення факти повинні вважатися преюдиціальними. Слід наголосити, що серед практикуючих юристів існує думка, що преюдиціальними можуть бути лише факти, що містяться в резолютивній частині рішення, а обставини, зазначені в описовій або мотивувальній частинах, є лише думкою суду.

Так у ст.61 Цивільного процесуального кодексу України [16] (далі – ЦПК України) йдеться про підстави звільнення сторін від доказування, тобто про факти, які не підлягають доказуванню. До цих фактів згідно із ч.3 і ч.4 ст.61 ЦПК України відносяться преюдиціальні факти, які містяться у вирокі, що набрав законної сили, або постанові суду у справі про адміністративні правопорушення. Такі факти обов'язкові для суду, що розглядає справу про цивільно-правові наслідки дій особи, стосовно якої ухвалено вирок або постанову суду, з питань, чи мали місце ці дії та чи вчинені вони цією особою. Але законодавець у ч.3. ст.61 ЦПК України передбачає можливість застосування преюдиції, навіть якщо у іншій справі бере участь хоча б одна особа, щодо якої було ухвалене попереднє рішення. Це положення створює перешкоди для процесу прийняття законного рішення і створює умови для зловживання преюдицією. У п.2 ч.2 ст.122, п.2 ст.205 ЦПК України вказано, що наявність судового рішення, яке набрало законної сили у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, є підставою для відмови у відкритті провадження. Це правило впливає з конституційного принципу обов'язковості судового рішення (ст.129 Конституції України), згідно з яким після набрання рішенням суду законної сили сторони і треті особи із самостійними вимогами, а також їх правонаступники не можуть знову заявляти в суді ту саму позовну вимогу з тих самих підстав, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти і правовідносини [13, 42].

Крім ЦПК України, норми щодо застосування преюдиції містяться також у матеріальному праві. Наприклад, це стосується справ щодо захисту прав споживачів. Відповідно до п.9 ч.1

ст.25 Закону України від 12 травня 1991 р. «Про захист прав споживачів» [6] об'єднання споживачів мають право звертатися до суду з позовом про визнання дій продавця, виробника чи виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів і припинення цих дій. При задоволенні такого позову, суд зобов'язує порушника довести рішення суду, у встановлений ним строк, через засоби масової інформації або іншим способом до відома споживачів. Тобто, якщо у таких справах суд ухвалив рішення не на користь відповідача і воно набрало законної сили, то споживач, який не брав участі у судовому розгляді, може звернутися до суду з позовом до відповідача, посилаючись на таке судове рішення.

Законодавчі вимоги, щодо застосування преюдиції у господарському процесі містяться у ч.2, 3, 4 ст.35 Господарського процесуального кодексу України [5], причому термін «преюдиція» у цих нормах відсутній. Встановлюючи обов'язок для господарського суду застосовувати преюдицію, законодавець наголошує, що факти встановлені попереднім рішенням господарського суду, та рішення судів з цивільної чи кримінальної справи є обов'язковими для господарського суду [11, 48].

Також у ч.1 ст.30 Кодексу України про адміністративні правопорушення [9] однією із умов позбавлення громадянина спеціального права (полювання, керування транспортними засобами) передбачено повторне або систематичне порушення порядку користування цим правом. Ця норма передбачає те, що судді застосування цієї норми потрібно довести той факт, що цей громадянин раніше неодноразово порушував надане йому спеціальне право. Неодноразове притягнення особи до адміністративної відповідальності за одне і те ж саме правопорушення вважається системним. Відповідно, раніше прийняті судові рішення є преюдиціальними, оскільки підтверджують факт системності вчинення правопорушення і не підлягають повторному доказуванню [11, 49].

У ст.90 Кримінального процесуального кодексу України [10] (далі КПК України) встановлено що, рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили і ним встановлено порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів. Отже, в цій нормі законодавець під преюдицією розуміє не певні факти, що встановлені у рішенні суду, а саме рішення суду, яке є обов'язковим, якщо набрало законної сили. Причому йдеться не лише про рішення національних судів, а й про рішення міжнародних судових установ.

Також на особливу увагу заслуговує питання про місце преюдицій у рішеннях Конституційного суду України (далі – КСУ), що є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні, завданням якого є гарантування верховенства Конституції України на всій території України.

Стаття 74 Закону України «Про Конституційний Суд України» [7] надає КСУ можливість вказати на преюдиціальність свого рішення у розгляді судами загальної юрисдикції позовів через правовідносини, що виникли внаслідок дії неконституційного акта. Необхідно звернути увагу на те, що ця стаття стосується лише рішень КСУ у справах щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Зокрема, ст.74 Закону України «Про Конституційний Суд України»: надає КСУ можливість на власний розсуд визначати, коли вказувати на преюдиціальність свого рішення, а коли ні; чітко вказує на правовідносини, яких вона стосується (правовідносини, що виникли внаслідок дії неконституційного акта); містить коло чітко визначених суб'єктів, які повинні враховувати рішення КСУ, що мають преюдиціальний характер.

Недостатнє законодавче регулювання щодо порядку застосування преюдицій, призводить до труднощів у вирішенні судових справ. Більш чітке законодавче регулювання щодо використання преюдицій, раціоналізує вітчизняне судочинство і сприятиме економії часу, який витрачається на розгляд справ у суді.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що стан нормативно-правового регулювання категорії преюдиція в Україні є незадовільним. На підставі аналізу норм вітчизняного законодавства, зазначимо, що положення, які розкривають зміст преюдиції містяться у ст.61 ЦПК України, ч.2, 3, 4 ст.35 ГК України, ч.1 ст.30 КУпАП, ст.90 КПК

України, проте, не дається визначення цієї правової категорії та не роз'яснюється порядок її застосування, що призводить до труднощів у вирішенні судових справ.

Для подолання проблем, що виникають в результаті застосування преюдиції на практиці, слід внести зміни до ст.61 ЦПК України, ст.35 ГПК України, ст.72 КАС України, ст. 91 КПК України, врахувавши особливості цих процесів, зокрема: визначити поняття «преюдиція»; встановити, що рішення суду, яким спростована преюдиція, не повинно вступати в законну силу до тих пір, поки вища судова інстанція не перевірить законність, обґрунтованість і справедливості даного рішення; диференціювати механізми вирішення колізії між преюдицією та внутрішнім суддівським переконанням. Верховний Суд України має розробити спеціальні методичні рекомендації для застосування категорії «преюдиція» на базі узагальнених типових фактів.

Отже, категорія «преюдиція» забезпечує стабільність і авторитет актів правосуддя, сприяє становленню справедливого та доступного правосуддя, яке б відповідало міжнародно-правовим стандартам, а внесення змін у законодавство, сприятиме більш ефективному застосуванню категорії «преюдиція» у судочинстві та прийняттю законних, справедливих та обґрунтованих судових рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахтерова О.А. Латинский язык и основы латинской терминологии / О.А. Ахтерова, Т.В. Иваненко. – М.: Юрид. лит., 1998. – 318 с.
2. Бабаев В.К. Презумпции в советском праве: учеб. пособ. / В.К. Бабаев. – Горький: Изд-во ГВШ МВД СССР, 1974. – 124 с.
3. Башкатов Л.Н. Гражданский иск в уголовном процессе / Л.Н. Башкатов // Российская юстиция. – 2006. – № 14. – С.13-15.
4. Белкин А.Р. Теория доказывания: научно-методическое пособие / А.Р. Белкин. – М.: Норма, 1999. – 429 с.
5. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
6. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
7. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 № 422/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. №8073-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17>.
11. Ляшенко Р.Д. Загальна характеристика та властивості преюдиції як засобу судової аргументації / Р.Д. Ляшенко // Часопис Київського університету права. – 2012. – №3 – С.46-52.
12. Морщакова Т.Г. Разграничение компетенции между Конституционным Судом и другими судами РФ: судебный конституционный контроль в России / Т.Г. Морщакова // Вестник Конституционного Суда РФ. – 1996. – № 6. – С. 20-31.
13. Руда Т.В. Підстави звільнення від доказування у цивільному судочинстві України і США: порівняльно-правовий аспект / Т.В. Руда // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 11 (135). – С. 41-48.

14. Тарбагаева Е.Б. Истинность, преюдициальность и законная сила судебного решения / Е.Б. Тарбагаева // Проблемы доказывания по уголовным делам: межвуз. сб. науч. тр. – Красноярск, 2006. – 120 с.
15. Треушников М.К. Судебные доказательства: монография / М.К. Треушников. – М.: Юридическое бюро "ГОРОДЕЦ", 1997. – 320 с.
16. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.